

ІВАН ФРАНКО

ІВАН ВИШЕНСЬКИЙ

НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА Ч. 7.

ІВАН ФРАНКО

ІВАН ВИШЕНСЬКИЙ

КРАКІВ

1941

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

Редакція: Б. Романенчука

Накл. »Українського Видавництва«, Краків Райхсштрассе 34.
»Друкарня Денникова« під нак. упр. Краків Оржешкової 7.

Verlag: »Ukrainischer Verlag« G. m. b. H. Krakau
Reichsstrasse 34, II.

Druck: „Drukarnia Dziennikowa“, Kommissarische
Verwaltung, Krakau, Orzeszkowagasse 7.

Відколи полякам удалось загарбати частину українських земель під свою владу й прилучити до своєї держави, відтоді й починається послідовний польський наступ, постійний терор, гнет, жахлива релігійна нетерпимість перетягання на латинство крадіж душ, відбирання й нищення українських церков та взагалі переслідування української церкви й українського народу на кожному кроці. Такого переслідування зазнали хіба перші християни від римлян за Нерона. Головною ціллю поляків було — присвоїти собі навіки українські західні землі. До цієї цілі йшли вони різними дорогами, найчастіше кривими, нечесними.

Ця мартирологія української церкви й українського народу починається з того часу, як польський король Казимир загарбав українські землі. Не встигши ще добре загосподаритись, він зараз же почав заводити нові, польські порядки, які мали всіх православних поробити латинниками а українців поляками. Для цього він відібрав усім нашим вельможам всякі привілеї і доступ до державних урядів, нижчі верстви українського народу — селян і міщан — узалежнив уповні від польської шляхти, якій роз-

дарував українські землі. Тоді український селянин став рабом і невільником польської шляхти.

Особливо гяжкі часи довелось пережити нашому народові під Польщею в 16 ст., як дійшло до т. зв. Люблинської Унії. Наслідком цієї злуки Литви з Польщею було те, що більшість української шляхти опинилася в польському таборі, пополячилася й полатинцилися для почестей, маєтностей і інших благ, якими наділював польський уряд свою шляхту. Зате простий народ опинився в крайній неволі, для нього не мали поляки ніяких людських прав.

Правдивою карою Божою для української церкви й українського народу стали польські ксьондзи єзуїти, що мали за завдання навертати „поган”, як вони називали православних християн, на католицьку віру. Єзуїти робили цю роботу всякими засобами, простими й кривими, як каже Франко: „говорили вогнисті казання, визивали своїх противників на прилюдні диспути і старалися їх як не переконати, то бодай перекричати, або осмішити в очах простого народу, писали злобні й зідливі твори, вірші та різні вигадки, в яких висмівали наш обряд, нашу церкву й нашу віру.

Та пізніше єзуїти вже не вдоволялися цим. Вони почали відповідно впливати на польських королів і довели до того, що королі чи інші, нижчі представники влади намагалися зрівняти українців із жидами. Вони забороняли українцям мешкати в рин-

ку або при більших вулицях, відсували українців в окремі ділянки й творили українське гетто, не дозволяли належати до ремісничих цехів, відсували від ремесла й торгівлі, не дозволяли займати ніяких міських урядів, а навіть забороняли українцям релігійні практики — відбувати по місті процесії чи інші прилюдні релігійні обходи, а навіть дзвонити на похорони. А 1578 року у Львові дійшло вже до того, що львівський бурмістр на спілку з польським єпископом позамикали на Різдво українські церкви, щоб українці не могли відправляти богослужень у своєму обряді.

Роздарувавши нашу землю своїй шляхті, поляки завели всюди т. зв. право патронату, тобто таке право, що православних єпископів іменував король, а священників дідич. Це довело до того, що єпископами ставали ті, що добре королеві заплатили, дуже часто люди темні, нерелігійні, розпустні, іноді навіть бувші латинники. Одним із таких єпископів, був Кирило Терлецький, „розпустник і забіяка”, що держав спілку із злодіями, підробляв гроші та волочився по судах. Йому закидували неодноразово забійство й грабіж.

Не кращий був від нього і київський митрополит Михайло Рагоза, колись бідний шляхтич, що переходив із одного обряду вослава.

Проти таких власне польських „порядків” гостро виступав Іван Вишенський.

1. Вишенський походив із міщанської сім'ї з Судової Вишні. Народився десь около 1550 р. Освіту добував собі на дворі князя Островського, саодинокого тоді вже українського вельможі, що лишився вірний своїй церкві й своїому народові. Побувши якийсь час на дворі цього мецената української культури й освіти, Вишенський вибрався в мандрівку на гору Афон, що була тоді осередком православного монашого життя. Отут на Афоні пережив Вишенський около 40 років і звідси посилав свої „Послання” в Україну.

Всіх посланій Вишенського нараховують на 18. В них Вишенський виявив непересічний публіцистичний та літературний хист. Він і був одним із найвизначніших тодішніх українських письменників.

В своїх „Посланнях” Вишенський порушує найболючіші питання нашого тодішнього життя. Особливо гостро виступає Вишенський проти польських „порядків”. Він п'ятнує оте польське право патронату, взиває українців гостро й рішуче противитись тому праву, каже гнати таких наказних єпископів і священників, бо вони не є Божими слугами, якими повинні бути, але звичайними розбійниками, що

„спустошили монастирі та поробили собі з них фільварки і самі тільки тілесно й по-худобячому переходять, на місцях святих лежачи, гроші збирають, а з тих грошей, що надані на Христових богомольців, дівкам

своїм віно готують, жінок пристроюють, слуг примножують, розкіш свою поганську справляють, і замість бого-слова хитрости вчаться, брехні, викрутів, лизунства та чортівського пустомельства”.

Не менш гостро лаяв Вишенський польських і своїх таки „руських” панів та біскупів за те, що простого мужика в раба, невільника, кріпака обернули, а „самі випасаються його працею й потом, як годовані кабани”. З усім своїм запалом і енергією став Вишенський в обороні покривджених, поневолених і упосліджених народніх мас, змальовуючи пекло їх життя, повного нужди, біди, горя й сліз, та пятнував усі негідні вчинки й поступки польських панів і біскупів.

„Чи не ваші це милості — писав він — самі обголюєте з обори коні, воли, вівці, у бідних підданих волочите датки грошеві, датки поту й труду від них витягаєте, від них живцем лупите, обголюєте, мучите, томите... ви з їх поту напихаєте повні мішки грошей, а ті бідолахи шелюга, защо соли купити не мають. Як же ви духовними, а не тільки духовними але й вірними зватися можете, коли ви брата свого підлішим від себе чините? А чим ти ліпший від хлопа — звертається він до польських панів і біскупів — albo ти не хлоп такий же, скажи ми, albo ти не тая ж матерія, глина і персть,

албо ти тоє ж тіло й кров, албо ти не тая ж жовч, харкотини слина і тлініє, хіба ачей ти з каменю витесаний і не маєш кишок і слюзу хлопського в собі... А коли ти показати не можеш, що ти камінний, кістяний або навіть золотий, тілко такий же гній і тіло і кров, яко й всяк чоловік, чим же ти ліпшим показатися можеш від хлопа?"

Гостро бичував своїми словами і отих самих панів ренегатів, відступників та зрадників, що віру свою українську й націю покидали та йшли служити Польщі за почесні й маєтки. Дня нього не було вже нічого гіршого й ганебнішого від цих „змінників руських”, яких сам Бог повинен викорінити”. Тому Вишенський і відзивається до народу:

„На панів же ваших руських не надійтеся, бо в них нема вам рятунку”.

Його вся надія на нарід, на отого кривдженого й гнобленого селянина й міщанина, що вміє завжди твердо стояти при своїй вірі й народності.

„Коли цінити чоловіка після його чесноти, праці та загального добра, то ото бідні хлопи та кожемяки покажуться справжніми панами, а пани бідними невольниками, що пропадають в кайданах своїх пристрастей та пустого життя”.

Вишенський побував іще раз в Україні, але вже коротко. Вернувшись знову на

Афон, він вислав іще одно „Посланиє” в Україну та, відокремившись від усього світу в самотній печері закінчив життя. Коли помер Вишенський — не відомо. Відомо тільки, що в 1621, коли православні українці зібралися в Луцьку й вирішили спровести з Афону учених монахів українців, а особливо Вишенського, він уже не жив.

Оці два моменти використав Франко для своєї поеми: відокремлення Вишенського в самотній печері й посольство українців з Луцька до Вишенського, щоб вертався в Україну. Чи ці послы були на Афоні — не відомо, та це для поета не мало значіння. Франко звернув увагу на інший момент цієї справи, а саме на душевні переживання аскета в печері. Вершок цих переживань — бачимо в хвилині, як послы з України, які просили Вишенського вернутися в Україну для оборони православної віри, вертаються з нічим, бо Вишенський відмовився вертатись. Та не печерне життя Вишенського цікавило Франка і навіть не його переживання в печері але те, що Вишенський, мавши нагоду служити Богові службою Україні, волів спасати своє особисте життя в печері, тоді, як Україна потребувала його помочі. Тому й кидає Франко устами Вишенського такі гострі слова:

*І яке ж ти маєш право,
Черепино недобита,
Про своє спасення дбати
Там, де гине мільйон.*

„Вишенський був сотворений — пише Єфремов — на народнього провідника, трибуна, народнього вождя в ті гарячі переломові часи унії”, та він замість використати оці свої цінні духові прикмети в службі для народу, закопався в самотню печеру, дбаючи про своє спасення. А тим часом Україна потребувала його помочі більше як колинебудь. Вишенський поставив вище свої особисті справи, своє особисте добро - щастя і знехтував справи загальні — добро України. За це каже йому поет переживати тяжкі душевні муки в печері. І коли Вишенський врешті пізнав свою похибку вже було запізно. Прийшло каяття, та вже не було вороття.

Чи Вишенський не любив свого народу, чи не любив України? Ні, Вишенський не раз уже виказав свою безмежну любов до рідної землі, він не раз був готовий і життя своє віддати для України, але він стояв перед двома питаннями: Бог чи Україна? Службу Богові уявляв він собі, за тодішніми поглядами, як повне відокремлення від цього світу, в молитві й пості, в строгому аскетизмі.

Та пригадавши собі слова Христові, який казав: „Хто рече: „кохаю Бога”, а не порятує брата, той брехню на душу взяв”, Вишенський бачив, що він блудить, що не йде правдивою дорогою, яку вказав Христос. Він уявив собі, що й рай для нього пеклом стане, як він згадає, що міг порятувати отого брата, а не порятував. І коли Вишен-

ський рішився покинути печеру, коли рішився віддати рештки своїх сил рідній країні, вже було запізно, посли відіхали. Та до цього рішення дійшов Вишенський по довгих ваганнях і сумнівах. А Франко таких сумнівів не знав. Він не міг собі уявити, як справді може людина, та ще й така талановита, як Вишенський, дбати про особисте добро-щастя, тоді, як її праці потребує весь нарід. Тимто й кидає поет такі гострі слова вбік Вишенського, але й убік кожного свого земляка, що може й повинен віддати всі свої сили, всю свою працю рідному народові, рідному краюві. Оце й головна думка цієї поеми, її ідея. Не особисте добро-щастя, але добро рідного краю. —

Служба Україні — це найкраща
Служба Богові.

Б. РОМАНЕНЧУК.

I.

Мов зелена піраміда
На хвилястім синім полі,
на рівнині лазуревій
велитенський ізмарагд, —

так облита дивним морем,
під безхмарним, теплим небом
зноситься, шумить, пишаєсь,
спить Афонська Гора.

Спить? Та ні! Природа мати
ненастанно тут працює,
ненастанно строїть, бавить
ту пестіечку свою.

Унизу, де з хвиль кипучих,
гранітові сірі скали
гордо, просто вгору пнуться,
стіни, кольоси, стовпи —

там внизу музика дика
не вгаває на хвилину,
б'ються хвилі об каміння,
бризка піни срібний вал.

А зверху хребти гірські,
віковим покриті лісом,
вічну, тиху пісню грають
у задумі без кінця.

Та проте гора дрімає:
день і ніч пливе над нею
моя рожева легка хмара, —
крику, гомону не чує.

Хоч повзуть тут скрізь по горах
стежечки немов гадюки,
то проте не оживляє
їх розмова, спів, ні сміх.

Хоч розписані по горах,
по лісах, ярах і скелях,
по полянах пречудових
і оселі і хатки, —

то проте тиша глибока
заляга на тих оселях,
і лежить печать мовчання
на сотках старечих уст.

Скрізь тиша і скрізь мовчання,
сірий одяг, хід повільний,
і худі, понурі лица,
непритомний, сонний вид.

Тричі лиш на день по горах
пролунає голос дзвонів,
мов проквилить над горою
стадо дивних лебедят.

Плачуть жалібно ті дзвони,
мов нарікання, докори,
на людей, що замертвили
пречудовий цей куток,

що гніздо думок високих,
школу поривів геройських,
пристань для орлів змінили
на сумну тюрму для душ.

II.

На Афоні дзвони дзвонять
у неділю по вечірні:
починає Прот великий,
окликаєсь Ватопед.

Далі зойкнув Есфігмену,
загудів Ксеропотаму,
там Зографу, далі Павлю,
розливаєсь Іверон.

Покотилися по горах
ті ридання металеві,
окликаєсь кожна скеля,
кожний яр і кожний скит.

І вторують їм зідхання,
і худі христяться руки,
і несеться тихий шепіт:
„Со свяtimi упокой!”

Ті ридання металеві —
знак, що хтось розстався з світом —
тут нікого не тривожать:
це щоденна новина.

Чи то скитник вмер у скиті
так як жив — самотний, тихий,
і про смерть його дізнались
аж у кілька день пізніш —

тим дізнались, що покійник
не явився в монастир свій,
не приніс свою роботу,
бобу пригорщі не взяв?

Чи то вмер чернець у кельї
пишучи святую книгу,
мінею та киноваром
в'язні титли красячи?

Чи то вмер послушник смирний —
пан колись, чи князь, чи вояк,
але тут віддавна в кухні
монастирський послугач?

Чи то вмер якийсь достойник,
еромонах чи ігумен, —
тут усім однака шана:
„Со святыми упокой!”

Чи то врешті хтось живий ще
сходить на „останній ступінь”,
покидає світ і волю,
щоб в печері смерти ждуть?

Глянь, у скелях височенних,
у стрімких гранітних стінах,
що над морським валом висять
чи там гнізда ластівок?

Ні, це нори жолоблені,
недоступні темні ями,
січені в скалі печери,
схованки для мев хіба.

Ні, це нори для аскетів,
це „останній ступінь”, подвиг
крайній і безповоротний,
брама вічності вузька.

Хто пройшов новицьку службу,
монастирське строге право,
і важкую, мовчаливу
працю в тихому скиту, —

хто бажає довершити
аскетичний острій подвиг,
в пості, в самоті, мовчанню
слухать голосу душі, —

хто порвав із світом звязки,
поборов бажання тіла,
чує силу і охоту
в очі вічності глядіть, —

той за дозволом найстарших
вибира собі печеру,
вибира собі могилу,
відки вороття нема.

І тоді ридають дзвони,
і тоді по всім Афоні
тихий шепіт йде старечий:
„Со святими упокой!”
починає Прот великий,

III.

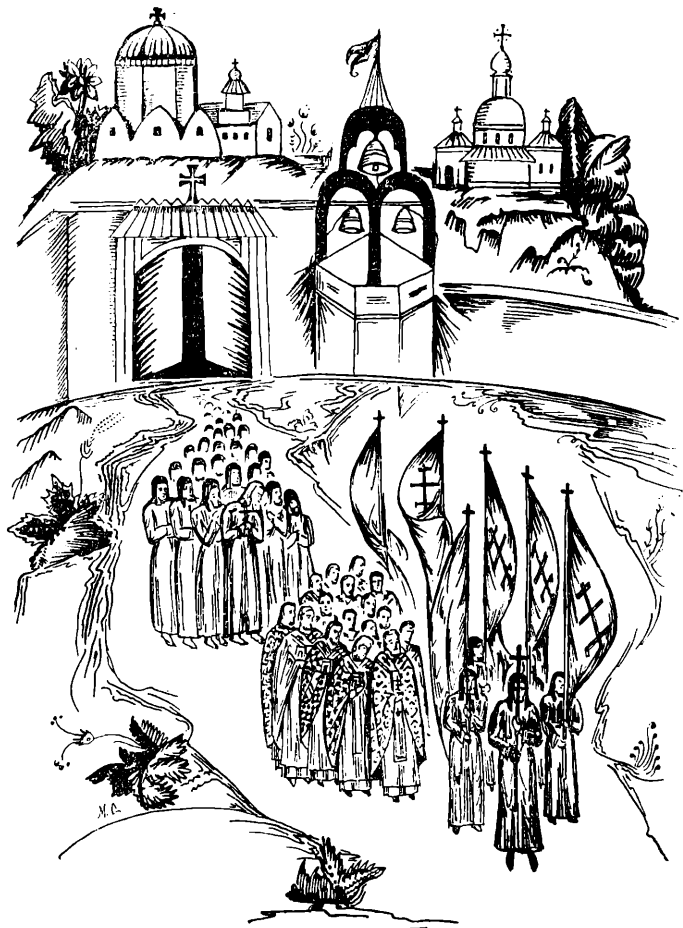
На Афоні дзвони дзвонять
у неділю по вечерні:
у неділю по вечірні:
окликаєсь Ватопед.

Далі зойкнув Есфігмену,
загудів Ксеропотаму,
там Зографу, далі Павлю,
розливаєсь Іверон.

Покотилися по горах
ті ридання металеві,
окликаєсь кожна скеля,
кожний яр і кожний скит.

Стихли дзвони, у повітрі
довго ще тримтів їх голос,
і в монастирі Зографу
заскрипіли ретязі.

Відчинилась темна брама:
з монастирського подвіря
виступає хід церковний,
монотонний чути спів.

Віють хоругви червоні,
наче проблиски пожежі:
дерев'яний хрест з Розп'ятим
передом помалу йде.

Йдуть монахи бородаті
у фелонах — багряницях, —
знов монахи бородаті,
босі в простих сіряках.

Серед них дідусь похилий,
зморщений, сивобородий,
в сіряці, на голім тілі,
хрест березовий несе.

Простий хрест, в корі береза,
а від моря вітер віє,
білу бороду старечу
по березі розвіва.

І пливе старечий голос
із тим співом монотонним,
що виводить сумовито:
„Со святими упокой!”

Стежкою, що круто веться,
тягнеться той хід церковний
зразу лугом, далі лісом
там, де чути моря рев.

Серед розкошів природи
похоронний спів лунає,
серед пахощів вечірніх,
куриться кадила дим.

Ось спинився хід церковний,
на обірвищу крутому,
над безоднею страшною, —
глянеш вниз — аж жах бере.

Мов гігантський мур гранітний
прямовисно голі скали
пнуться із безодні моря
в лазуреву височінь.

Глянь згори — на морі човен,
що покрай скали гойдаєсь,
видасться мов білий лебідь,
що гойдаєсь на воді.

Глянь долини — всі ті люде,
що стоять над тим обривом,
видадуться мов ягнята,
що пасуться на скалі.

В тій скалі долини видно
штиригранну чорну пляму,
мов печатку величезну
в половині висоти.

Це є вхід в живу могилу.
у печеру пустельницьку,
висічену там Бог зна ким
і Бог зна кому й на що.

Не дійти туди ногами,
ні драбиною не злізти,
лиш на шнурі у повітрію
долетіти наче птах.

У крайчику скальному
рівчачок протертий шнуром —
знак нехибний того місця,
де внизу печери вхід.

Тут спинився хід церковний,
стали править панахиду.
Де ж той мрець, кого ховають?
Де блаженний той аскет?

IV.

От скінчилися відправи
і останню молитву
на колінах прошептали,
всі пустинники й черці.

І встає ігумен перший,
і всі встали за чергою,
і довкола тихо стало,
море лиш реве внизу.

І підніс ігумен голос
і звертається до діда,
що стояв серед монахів
із березовим хрестом.

Ігумен.

Старче Йване, перед Богом,
перед злotosяйним сонцем
і перед хрестом спасенним
заклинаю тут тебе!

Щиро нам скажи, по правді:
чи по добрій своїй волі,
чи по зрілій постанові
йдеш у цю печеру?

Старець.

Так.

Ігумен.

Чи не має в твоїм серці
ще прихильности до світа,
і привязання до рідних,
дум і бажань світових?

Чи навіки ти відрікся
всього, що відводить духа
від єдиного бажання
вічного спокою?

Старець.

Так.

Ігумен.

Чи обдумав ти всю важкість
самоти, безповоротність
отого життя в печері,
всі страховини спокус?

Чи обдумав ти всю гіркість
жалю, що явитись може,
каяття, що затроїти,
може тут твій подвиг?

Старець.

Так.

Ігумен.

Будь же Бог благословенний,
що вітхнув тобі цю думку!
Най же він тобі поможе
до кінця пройти цей шлях!

Дотепер ти між живими
був наш брат Іван Вишенський:
відтепер в життю земному
змазане імя твоє.

Так іди в свою дорогу!
Хрест, що маєш у долонях,
це тобі наш дар єдиний,
інших і не тре' тобі.

Що потрібно для поживи
твому тілу, раз на тиждень
брат ключар на посторонку
спустить відсіля тобі.

Прощай! Прийми від мене
цей останній поцілунок,
і дай Бог нам зустрічатись
швидко в ясности його!"

Цілував ігумен старця,
інші монахи потихо
цілували його в руки,
швидко в ясності його!"

Потім два щонаймолодші
шнуром старця обв'язали
попід пахи, кінці шнура
в руки міцно прийняли.

І перехристився старець,
над безодню вийшов сміло,
сів і звільна став спускатись
у страшенную глибінь.

Вітер буйно дув від моря,
бороду його й волосся
розвівав, і він притисши
хрест до себе, швидко щез.

V.

„О, вітай моя домівко,
тиха пристане по бурях,
до якої ненастанно
здавна, здавна я тужив,

Камінь тут довкола мене —
це тверда, незломна віра,
це мій дім і мій притулок,
подушка і накриття.

Хрест оцей, то мій товариш,
мій повірник у дні смутку,
оборона від спокуси
і підпора в скону час.

Небо синє, що крізь отвір
загляда в мою печеру,
це надія, що полине
у той шлях душа моя.

Сонце ясне, що при сході
на часок в мою домівку
сипле золото й порфіру,
це великий Божий Дух,

що в блаженнії хвилини
грішну, скорбну людську вдачу
ущасливлює безмірних
райських розкошів чуттям.

А те море лазурове,
що там гріється на сонці,
а внизу тут бесь об скали
І хлюпочеться й реве, —

Це життя земного образ
ясний, тихий та принадний,
коли здалека дивитись,
а гіркий, страшний зблизу.

Це мій світ. Усе змінчиве
щезло геть. Затихли крики,
гомін бою життєвого
тут мене не долетить.

Щезло все дрібне, болюче,
що чуття в душі ворушить
і увагу відвертає
від найвищого ества.

Полишилось лиш постійне,
супокійне і величне —
про постійне і величне
думай тут, душе моя”.

Так балакав сам до себе
у ясині своїй старець,
що ще вчора звався Вишенський,
а сьогодні вмер для всіх.

Так балакав не устами —
він устами вже давненько
відучився промовляти,
тільки голос духа чув.

І в яскині у куточку
сів на камені, плечима
сперся об стіну холодну,
голову схилив униз.

Голова його могутня
на худій, жилистій шиї
гнулася сама в долину,
мов на тичці той гарбуз.

Сперши бороду на груди,
впер він зір у одну точку
і сидів отак недвижно
довго — довго, наче спав.

Зразу все немов померкло
перед ним і дроз пробігла
по худім, старечім тілі,
і зомліли змисли всі.

Потім мов теплом дихнуло,
і по тілі розлилося,
щось солодке, мяко — мяко
попід шиєю пройшло.

І в душі мелькнула мати,
як його малим хлопятком
попід шийку лоскотала,
ах, а він сміявсь, сміявсь!

Потім слух його прокинувся:
мов діяментова нитка,
тон якийсь потягся довгий —
любий, радісний такий!

І душа мов той метелик
десь летить за любим тоном,
та що далі, тонів більше
і все дужчають вони.

Вже гармонія могутня
лється синьою рікою
і розкішні тони, бачся,
небо й землю обняли.

І пливе душа аскета
на гармонії величній,
мов на морських хвилях лебідь,
вверх колишеться, то вниз.

Поміж небом і землею
вверх то вниз душа аскета,
розколисана несеться
швидше, швидше, розкішніш!

І гармонія величня
робиться фіолетова,
далі синьо-лазурова,
далі пурпуром ярким.

Ось із хвиль тих пурпурових
стрілив промінь золотистий,
вибухнув вулькан вогнистий,
ріки світла потекли.

Розлилось безмежне море
світла ясно-золотого
і зелено-золотого
й білого неначе сніг.

Грають світляні каскади,
величезні колеса
у всіх кольорах веселки
котяться по небесах.

І рука якась незрима
розпуска барвисті пасма,
розпуска могутні тони
з краю світа аж на край.

Розпускає, порядкує
і збирає, і мішає, —
мов калейдоскоп гігантський
грає світ ввесь перед ним.

Мов дитя, душа аскета
потонула в тему морі
тонів, фарб, у тім розкішнім
захваті — і він заснув.

VI.

День за днем минає рівно,
як на морі безбережнім
хвиля хвилю рівно гонить,
хмара хмару в небесах.

У своїй печері старець
знов на камені недвижно
спочиває, вперши очі
в лазуровий неба звід.

Втім — о диво! щось живеє
ворухнулось! На незримій
нитці понад вхід печери
із скали спускавсь павук.

Старець пильно, дух заперши,
придивлявся павукові,
мов його не бачив зроду,
мов це з того світа гість.

А павук собі швиденько
від верху до споду входу
нитку натягав, по нитці
зараз догори поліз.

І почав як слід снувати,
протягати, заплітати
ниточки, і швидко сітка
вхід яскині заплела.

Старець думав: „Висилає
ще мабуть своїх шпівнів
земнее життя за мною,
хоче вислідить мабуть,

чи ще де хоч павутинка
духа мойого не вяже
з тим життям, аби за неї
потягти думки мої.

Цей павук, це може ворог,
що свою зрадливу сїтку
заставля на мої мрії,
на думки мої й на зїр”.

І вже ось пїдняв він руку,
щоб зїрвати павутину,
та нова шибнула думка
у старечїй голові.

„Сїм братів колись, тїкавши
вїд поганської погонї,
схоронились у яскиню
ї заснули твердо в нїй.

А павук отак самїсько
заснував ввесь вхїд яскині,
врятував їх вїд погонї,
спас для Божї хвали.

Тою сїткою закритї,
спали тї брати в яскині
триста лїт, аж поки Бог їх
на свїдоцтво не позвав.

Збуджені Господнім словом,
стали свідками безсмертя,
свідками того, що в Бога
три століття — це момент.

Може з Божого наказу
цей павук тут сіть мотає, —
може Бог мене на свідка
теж для себе зберіга?”

Втім тихенько забриніла
павутина, чорна муха
замоталася в ту сітку,
стала сіпатись, пищать.

І павук прибіг щодуху,
і давай мотати живо
павутину і вязати
мусі крила і лапки.

То прискочить, муху вкусить,
то відскочить, знов мотає:
муха сіпаєсь щосили
і тріпочесь і пищить.

„Га, поганий кровопійце, —
мовив старець, — чи на те ти
аж мою найшов яскиню,
щоб і тут життя вбивать?”

І вже руку піднімає,
щоб розшарпав павутину,
увільнити бідну муху, —
та знов думка зупиня.

„Без Господнього хотіння
навіть мушка ця не згине:
Бог і цьому павукові
дав оцей його талант.

І яке ж я маю право
відбирати йому цю страву,
на яку він своїм робом
тако тяжко працював?”

І він став поклони класти,
гаряче почав молитися,
та весь час він молячися,
чув як муха, мов дитя

сіпалась у павутині,
і пищала, і квилала.
Серце в старця тріпоталось, —
та рука не піднеслась.

VII.

„Цілу ніч гуляв тут вітер,
скиглив по щербатих скелях,
вило море й камяні
стіни гризло і товкло.

Цілу ніч страшенний холод
проникав мене до кости,
і немов на Божім суді
я тремтів, зубами сік.

Я тремтів, у кут яскині
заховавшись, і тривога
пройняла мене й молитва
не ворушилась в душі.

І я чув себе безсильним,
бідним, хорим, самотнім,
мов дитя, сирітка кругла
без матусі, без вітця.

Бачилось, земля завмерла,
вимерли всі люди в світі,
я один лишивсь останній
у страховищах отих.

Бачилось, і Бог у небі
вмер, один лиш чорний демон
тепер паном у вселенній —
і гуляє і реве.

І я був мов та пилина,
згублена з порядку світа,
що про неї всім байдуже,
Богу й людям і чортам.

А тепер заблисло сонце,
щезли демони північні,
уляглись вітри скажені,
теплотою подиха.

Теплота ogrіла тіло,
і душа воскресла в тілі,
віднайшла свого Бога
і молитву віднайшла.

Що ж це за крутії дебрі,
у які мій ум заходить?
Цеї теплоти крихітка
в тілі душа виклика!

Так удар креси́ла іскру
викликає із креміння,
а ця іскра, це пожежа,
жар і блиск, тепло й життя.

Жар, життя, тепло і світло,
разом з тим і смерть, руїна,
і нове життя, й безсмертя, —
це душа всесвітня — Бог.

Крихта теплоти і світла —
іскра в тілі, у мертвому
душу будить, — без тієї
теплоти — душі нема.

А в душі розводить ясність,
порив, віру — без тієї
теплоти не має віри,
ані ясности в душі.

А та віра творить чуда,
творить і найвище чудо
на всі чуда — творить Бога,
відкрива його для нас

Бог відкрився нам — от дивно!
все він відкривався в днину,
у гарячій, теплій краю,
в світлі, в блискавці, в огні.

В реві вихру, в п'ятьмі ночі,
у ледах, снігах ціпущих
він не відкривавсь нікому.
Бог, — це світло і тепло.

Але ж Бог — творець усього,
він творець тепла і світла...
Чи творець морозу й леду?
Ні, про це мовчить письмо.

Це тепло — що за хвилину
в мертвій тілі творить душу,
у душі тій родить віру, —
вицвіт віри тої — Бог...

Чом не можна би подумать,
що душа, і її віра,
і сам Бог, то тільки витвір
тої дрібки теплоти?

Боже, може гріх так думать?
Але ти ж велів шукати
правди!... Без твоєї волі
думка не прийде на ум”.

Так з думками бився старець
і молився і томився,
але давне просвітління
не хотіло вже вернуть.

І він плакав. „Чи на те ж я
тиху келію покинув,
скит відлюдний, щоб аж тута
в путах сумніву скінчить?”

VIII.

„Що за незвичайні гості
в мою яму заблудили?
Що це за посли і звідки
вітер ось мені приніс?

Ті платочки сніжно-білі —
чи це сніг? Але ж не тають!
Дивний запах з них несеться...
Боже мій, вишневий цвіт!

Цвіт вишневий — тут — в тих скелях.
Де тут вишні на Афоні?
О, скажіть, таємні гості,
повідайте, звідки ви?

Запах ваш такий чудовий,
аж до серця він доходить,
в душу сипле насолоду,
чимось рідним навіва.

О, скажіть, ви з України,
із далеких, рідних селищ,
що тепер вишневим цвітом
скрізь обсіпані стоять?

Чую, чую рідний запах,
і моє старее серце
грає в груді! Боже милий,
та невже ж я не забув?

Та не вже ж та Україна,
цей квітчастий рай веселий,
це важке, криваве пекло
ще для мене не чужа?

Що мені до неї? Важко
їй небозі там боротись
з езуїтами й ляхами, —
та не легко ж і мені.

Є своя борба у мене,
та борба, що кожний мусить
сам перевести з собою,
поки іншим помагати.

А чи ж я своїй найкращій
думи і чуття й змагання
не віддав їй на услуги
в тій великій боротьбі?

Чи ж не був я їй порадник
на непевнім роздоріжжю?
Чи не додавав відваги
її втомленим борцям?

Ах, і чи то не ранила
мою душу їх невдяка,
непокірність і зневага,
нетямучість їх тупа?

Чи ж мене не відіпхнуло
їх гордее недовірство?
Чи я не отряс на завше
пил їх із своїх чобіт?

Та чого ж ви, білі гості,
сиротята весняні,
сюди з вихром заблукали
і свій запах принесли?

Не для мене вже ваш запах!
Не для мене ті далекі
спомини про Україну, —
я давно для неї вмер!

Вмер! А чом же серце скаче,
чом же кров живіше беться,
думка чайкою літає
над садками рідних сел?

Пігі! Пігі! Цвіти, трави...
Вишнім молоком облити...
Верби мов зелені копи...
Дим із стріх угору весь...

Соловейко на калині
так лящить, аж серцю любо...
Діти бігають... дівчата
десь співають у садку...

Геть, о геть, далекі гості!
в пристань тихого спокою,
Ви внесли мені тривогу
вир життя в мою трүнчу”

ІХ.

Вечоріє. Тінь довжезна
від скали лягла на море,
а там ген легенькі хвилі
злотом, пурпуром горять.

Із гнізда скельного старець
тихо дивиться на море,
з хвиль тих злото-пурпурових
десь мостить далеко шлях.

Шлях мостить у край далекий
через гори і долини
аж у рідну Україну,
а тим шляхом думи шле.

Шле сердечне привітання
і любов свою і тугу,
що, здавалося, давно вже
похоронені були.

Аж ось глянь, тим ясним шляхом
звільна барка надпливає,
блиска золото й пурпура
з-під весел і з-під стерна.

Теплий вітерець вечірній
роздуває білий парус,
і пливе, мов лебідь, барка
до Афонської Гори.

Чи то братчики вертають,
що ходили в край далекий
на монастирі просити?
Чи то прості гандлярі?

Чи побожні пілігрими,
паломники правовірні
прибувають на поклони?
Чи до Прота це послі?

Старець прослідив очима
барку, поки за скалою
не сховалась аж у пристань;
як сховалась — він зідхнув.

Знать привиділась старому
в барці контуші козацькі
і шапки червоноверхі —
ні, це певно привид був!...

Афонська Гора — славне місце багатьох православних монастирів, довгі літа чернеча республіка. Мали там свої монастирі всі народи східної і південної Європи, між ними теж українці. Там перебував теж Іван Вишенський.

Прот — найстарший, перший монах на Афоні.

Х.

Знову ніч і знову ранок,
і поклони і молитва,
і в старій душі тривога,
сумніви і неспокій.

Аж нараз почувся стукіть
на горі хтось по закону
каменем до скелі стукав,
старець стуком відповів.

І спускається по шнурі
кіш з поживою для нього,
а на дні коша біліє
запечатане письмо.

Затряслись у старця руки:
на письмі слова знайомі,
український той скоропис
і знайома печать.

»Старцю чесному Івану,
що в афонській самотині
шлях важкий, тісний верстає,
шлях показаний Христом —

»православні з України,
зібрані у місті Луцьку
на братерськую пораду,
шлють благання і привіт.

»Богу дякуем Святому,
що про нас не забуває
і важкі нам покуси
шле для нашого добра.

»Що важкі його удари
нас кують, мов те залізо,
з жужелиці очищають
і гартують наче сталь.

»Богу дякуем Святому
й молитвами цих богомольців,
що тягар хреста на плечі
за братів своїх беруть.

»Ласкою його святою
й молитвами богомольців
стоїмо ще твердо в вірі
і не тратимо надій.

»Бють на нас і явно й тайно
Вороги непримиримі,
напасті і брехні й зради
нас підкопують і рвуть.

»Відреклись нас сильні світу,
і князі і воеводи
кинули Христове стадо
за мамоною біжать.

»Наші пастирі духовні
поробилися вовками,
шарпають Христове стадо,
і отруту в душі лють.

»Мов голодний лев пустині,
так ричить у нашій горі
голос лютої наруги:

»Де ваш Бог? Де ваша міць?«

»Тимто ми маленький човник
серед хвиль отих бурливих,
з молитвами і сльозами
раду радити зійшлись.

»Тямлючи слова Христові:
Царство Боже — труд великий,
і трудовники одні лиш
завойовують його, —

»тямлючи твою науку,
що, як пастирі нас зрадять,
треба нам, самому стаду,
про своє спасення дбать, —

»обмірковували разом,
якби нам від цеї бурі
хоч малесеньким оплотом
Церкву Божу захистить.

»І прирадили зібрати
в одне вогнище всі сили,
щоб велике, спільне діло
поспівало і росло.

»І оце шлемо до тебе,
чесний батьку наш Іване,
своїх братчиків з благанням:
будь ти нашим стерником.

»Поверниш ти в Україну,
загрівай нас своїм словом,
будь між нами, мов та ватра .
у кошарі пастухів.

»Ватра, що холодних гріє,
дає світло серед ночі,
і лякає злу звірюку,
душі радує живі.

»Будь ти нам духовним батьком,
будь нам прикладом високим,
будь молитвою душ наших,
нашим гаслом бойовим.

»Поміркуй: тяжкі негоди
насаджують в душах злобу,
ненастаннії наруги
замуровують уста.

»Поміркуй: неправда й кривда,
як та хижая вовчиця,
у своїм гнізді смердючим
родить хижих вовчενят.

»Поміркуй: лукавство й зрада
убивають правдомовність,
а в кого затруте серце,
той отрутою плює.

»Батьку, батьку! Люте горе
вже калічить наші душі;
вовчєнята хоч беззубі,
вже повзають серед нас!

„Батьку, батьку! Від ударів
гнуться наші чола й спини,
і отрутою страшною
накипає нам душа!

»Покажися тут між нами,
як старий борець незломний!
Один вид твій нас похилих
напростує, покріпить.

»Слухай: рідна Україна,
стара Мати-жалібниця,
голосом плачливим кличе
своє любее дитя.

»Время йде на неї люте,
перехресная дорога
перед нею — хто покаже,
яким шляхом їй іти?

»Не згордуй же цим бланням!
Поспішай спасати Матіо!
Може голос твій і ум твій
все поверне на добро.«

А на верхнім боці карти
припис був: »Післанці руські
ждуть на відповідь до завтра —
завтра будуть на скалі«.

ХІ.

По печері ходить старець,
хрест до груді притискає,
молитви тихонько шепче
і не думає про лист.

»Хрест — моє добро єдине,
хрест — одна моя надія
хрест — одно моє страждання,
одинока вітчина.

»Все, що поза ним — омана
і чортячая покуса;
лиш один тут шлях правдивий
і спасенний — шлях хреста

»Що цей лист і що цей голос?
До кого? До старця Йвана?
Старця Йвана вже немає,
він умер, умер для всіх.

»Що мені до України?
хай рятується, як знає,
а мені коли б самому
дотиснуться до Христа.

»Адже я слабий і грішний!
я не світоч, не месія,
їх від згуби не відкуплю,
сам із ними пропаду.

Ні, не зраджу свого Бога,
не зламаю заповіту,
і ярмо хреста оцього
до могили донесу.

»Близько вже. Мабуть ддятого
бе на мене вал останній,
і остання часть дороги
так болюча і важка.

»Вже не довго. Боже! Боже!
Облегши мені тягар мій!
Просвіти останню стежку,
щґ мов губитьсґ у млі«!

Усю ніч молився старець,
обливав лице сльозами,
до хреста старечі груди,
мов до матері, тулив.

Він ридав, шептав і кликав,
та було довкола темно
і в душі страшенно темно
і просвітлення не йшло.

А коли воскресло сонце,
він сидів і ждав тривожно,
поки камінь загуркоче,
голос із гори озвесь.

Ось гуркоче глухо камінь,
старець разом стрепенувся,
та рука не простяглася,
він на знак не відіззавсь.

»Старче Йване! Старче Йване!«
кличе голос, і здається,
що це крик тривоги, болю,
що ратунку просить він.

:
»Старче Йване! Старче Йване!«
Це посланці з України,
це твої убогі діти.
Старче Йване, відізвись!»

Старець слухав, дух заперши,
його ухо жадно ссало
український любий голос, —
але він не відізвавсь.

»Старче Йване! Старче Йване!«
довго кликали посланці —
а внизу лиш море вило, —
та не відізвавсь Іван.

ХІІ.

Вечоріє. Наче сизий
килим, — тїнь лягла на море,
а з-поза гори проміння
скісно в морі порина.

Золотистий шлях простягся
від тих морських хвиль рухливих
до верху гори Афону —
під скалою море гра.

У печері в самім вході
згорблений сидить пустинник
і письмо раз-в-раз читає
і сльозами полива.

»Слухай, рідна Україна,
стара мати-жалібниця,
голосом плачливим кличе
своє любее дитя«.

»Любее, нема що мовить!
Що в найтяжчую годину,
в непрозору, люту скруту
свою матір покида!

»Що в засліпленні безумнім
сам лише спастися хоче,
а братів тривожних, бідних
без поради покида!

»І яке ж ти маєш право,
черепино недобита,
про своє спасіння дбати
там, де гине мільйон?

»Чи забув слова Христові:
»Добрий пастир власну душу
віддає за своє стадо«?
Ти хіба не пастир їх?

»Чи забув слова Христові:
»Хто рече: кохаю Бога,
а не порятує брата,
той брехню на душу взяв«?

»Адже ж за всі душі тії,
що падуть там у зневірі,
ти б піддержав їх — у тебе
Бог рахунку зажадає.

Адже ж ті твої чернечі
горді мрії про спасення
тут далеко від покуси, —
це ж покуси, гріх тяжкий.

Це не Божий шлях вертаєш,
а дияволу служиш,
майстру гордощів, що Богу
рівний бути забагав.

»Це не Божий шлях! таж навіть
якби в рай ти так дістався,
а твій рідний край і люд твій
на загибель би пішов, —

адже ж рай тоді для тебе
пеклом стане! Сама думка:
„Я міг їх порятувати”
тобі з неба зробить ад!”

І смертельна тривога
сціпила старече серце
і заперла дух у грудях,
зимний піт лице покрив.

Він зирнув на сине море,
де рубцем золотоканим
зарисовувався обрис
від Афонської Гори.

Глянь, з афонської затоки
звільна барка випливає,
із отіненого плаю
ген на соняшний біжить.

Турчин баркою кермує,
в барці кунтуші козацькі
і шапки червоноверхі —
бризка золото з весел.

Ах, посланці з України!...
В старця серце стрепенулось,
і в тривозі і в нестямі
худі руки він простяг.

»Стійте! Стійте! Задержіться!
Я живу ще! По-старому
ще кохаю Україну,
решту їй життя віддам!

»Сійте! Сійте! Задержіться«!
Та дарма! Не чують крику.
І по хвилях золотистих
барка геть пливе й пливе.

І ламає руки старець
і болюче серце тисне,
і перед хрестом на каміні
він кидається лицем.

»О Розпятий! Ти ж лишив нам
заповіт отой найвищий:
свого ближнього любити,
за рідню життя віддати!

»О Розпятий! Глянь на мене!
О, не дай мені пропасти
у безодні мук, розпуки,
У зневіри глибини!

»Дай мені братів любити
і для них життя віддати!
Дай мені ще раз поглянуть
на свій любий, рідний край!

»Глянь, оце остання нитка,
що мене тягла до праці!
О, не дай же їй порватись!
Заверни її сюди!

»О, зішли противний вітер.
Підійми грізную хвилю!
Або дай мені злетіти,
мов пташині, із скали!

»Ти ж благий і всемогучий!
О, коли моя молитва
і моє мовчання й труди
і всі подвиги й вєсь піст

»мали хоч зерно заслуги,
хоч пилиночку значіння —
то я радо, о Розпятий,
все без жалощів віддам.

»Все віддам, готов, як грішник,
чудо: барку заверни!
вічно у смолі кипіти, —
лиш тепер зроби для мене

»Або дай мені до неї
відси птахом долетіти
або збігти, мов по кладці
по промінню золотім«.

Ох, таж ти малим ще бувши,
бігав з храму по промінню,
і по морі серед бурі
мов по суші ти ходив.

Дай, о, дай мені це чудо!
Лиш одно, на цю хвилину!
Не лишай мене в розпуці,
мов стривожене дитя!"

Так моливсь Іван Вишенський,
хрест, щосили тис до груди —
і нараз почув, як дивна
пільга біль його втиша.

Легко, легко так зробилось,
щезла дикая тривога,
ясна певність розлилася
у обновленій душі.

Ясна певність, що послухав
Бог оце його благання,
що настала хвиля чуда, —
просвітління надійшло.

Те, чого він ждав так довго,
обдало його, мов легіт,
мов гармонія безмежна,
райські пахощі святі.

І він радісно піднявся
і перехрестився тричі
і благословив промінний
шлях, що скісно в море йшов.

Він нічого вже не бачив,
тільки шлях той золотистий
і ту барку ген на морі —
і ступив — і тихо щез.

А в печері пустельницькій
тільки білий хрест лишився,
мов скелет всіх мрій, ілюзій, —
і невпинний моря шум.

9. 1. 1912